

ШЛЯХИ ВІДМИВАННЯ КОШТІВ, ОТРИМАНИХ НЕЗАКОННИМ ШЛЯХОМ, ТА ЗАХОДИ ЇХ ПРОТИДІЇ

WAYS OF WITHDRAWAL OF FUNDS RECEIVED BY INDEPENDENT POWER AND THEIR ACTIONS

УДК 343.98:343.47

Ільяшова В.В.

судовий експерт відділу економічних досліджень
Вінницький науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України
Помірча О.М.
к.е.н., доцент,
головний судовий експерт відділу економічних досліджень
Львівський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр
Міністерства внутрішніх справ України

У статті досліджено питання легалізації грошових коштів та іншого майна, одержаного злочинним шляхом. Розглянуто схеми відмивання «брудних» грошей та їхній вплив на сучасний стан розвитку окремих суб'єктів господарювання та національної економіки у цілому. Запропоновано заходи щодо протидії цим процесам.

Ключові слова: відмивання доходів, банкрутство, гроші, легалізація, тіньова економіка, неплатоспроможність, фінансовий стан.

В статье исследованы вопросы легализации денежных средств и другого имущества, полученного преступным путем. Рассмотрены схемы отмывания «грязных» денег и их влияние на современное состояние развития отдельных субъектов

хозяйствования и национальной экономики в целом. Предложены меры по противодействию этим процессам.

Ключевые слова: отмывание доходов, банкротство, деньги, легализация, теневая экономика, неплатежеспособность, финансовое положение.

The article explores the issues of legalization of money and other property obtained by criminal means. The schemes of laundering of «dirty» money and their influence on the current state of development of separate economic entities and the national economy as a whole are considered. Measures to counteract these processes are proposed.

Key words: money laundering, bankruptcy, money, legalization, shadow economy, insolvency, financial status.

Постановка проблеми. Актуальною проблемою сучасної національної економіки України є її тінізація. У цьому або безпосередньо, або опосередковано приймають участь різні суб'єкти економічної діяльності, а саме підприємства, фірми, фінансові установи, конвертаційні центри тощо. Найбільш розповсюдженим прикладом є переведення безготівкових грошей у готівку через фіктивні фірми, що спричиняє подальшу тінізацію економіки.

Ефективність боротьби з відмиванням грошових коштів неможлива і без з'ясування контролюючими і правоохоронними органами форм і методів, які використовує криміналітет. Ці операції залежать від рівня взаємодії слідчих підрозділів та підрозділів Експертної служби МВС України.

Одними зі шляхів зменшення кількості нерозкритих злочинів у напрямі відмивання коштів незаконним шляхом є підвищення професійного рівня органів досудового розслідування та розроблення міжнародних програм протидії відмиванню коштів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В Україні проблема боротьби з організованою злочинністю та її фінансовим підґрунтям – легалізацією грошових коштів та іншого майна, одержаного злочинним шляхом, також стала предметом уваги багатьох учених. Проблему легалізації досліджували такі вчені, як: Є.В. Невмержицький, В.Г. Боронос, О. Барановський, А.А. Шустіков, В.Г. Гончаренко, Н.І. Синькевич, О.О. Непочатенко.

Незважаючи на вагоме дослідження науковців та значний інтерес до цієї проблеми, науковий аналіз взаємозв'язку та розв'язання проблемних питань запобігання відмиванню грошей і корупції потребує самостійного комплексного дослідження.

У Тлумачному словнику юридичних термінів відмивання (легалізація) грошей визначається як

проведення фінансових операцій та інших угод із грошовими коштами та іншим майном, здобутими свідомо злочинним шляхом, використання цих коштів і майна в підприємницькій та іншій господарській діяльності [8].

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз тіньової економіки, причин та наслідків існування останньої для держави і права як на теренах України, так і на міжнародному рівні. Зважаючи на актуальність цієї проблеми та її вплив на зростання національної економіки, постає питання щодо пошуку ефективних заходів протидії процесам відмивання (легалізації) грошей, які зумовлюють поглиблення тінізації економіки країни.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Слід відзначити особливість існування тісних зв'язків між злочинами, що поєднує їх в єдине коло протизаконної поведінки і характеризується наявністю як основних, так і супутніх злочинів, які є основними по відношенню до шляхів відмивання доходів, одержаних злочинним шляхом.

Причому супутні злочини виступають формою, способом або ж необхідною умовою для вчинення основних злочинів.

До основних злочинів, з якими тісно пов'язане відмивання доходів, належать ті, які безпосередньо спрямовані на заволодіння чужим майном чи одержання іншої незаконної вигоди: шахрайство (ст. 190 КК); привласнення, розтрата або заволодіння чужим майном шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК); злочини у сфері господарської діяльності (ст. ст. 202, 204, 222 КК); службові злочини (ст.ст. 364, 365 КК) тощо. До супутніх злочинів можуть бути віднесені: незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банків-

ських рахунків, обладнанням для їх виготовлення (ст. 200 КК); фіктивне підприємництво (ст. 205 КК); підроблення документів, печаток, штампів та бланків, їх збут, використання підроблених документів (ст. 358 КК); службове підроблення (ст. 366 КК); доведення до банкрутства (ст. 219 КК) [1].

До легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, належать будь-які дії, пов'язані з учиненням фінансових операцій чи правочину з активами, одержаними внаслідок учинення злочину, а також учиненням дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження таких активів чи володіння ними, прав на такі активи, джерел їх походження, місцезнаходження, переміщення, зміну їх форми (перетворення), а так само набуттям, володінням або використанням активів, одержаних унаслідок учинення злочину [1].

Під відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, фахівці розуміють процес легалізації протиправно отриманих грошових коштів і майна, який здійснюється шляхом різних маніпуляцій із «брудним» капіталом, унаслідок чого останній набуває статусу законного (легального). За допомогою складних операцій із капіталами злочинці приховують дійсні джерела походження своїх доходів. Відмивання грошей – це процес, за допомогою якого приховуються існування, незаконне походження доходів, а також їх використання шляхом перетворення їх таким чином, щоб вони не піддавалися ідентифікації як отримані незаконним шляхом.

Українські дослідники цієї проблеми під відмиванням тінювих капіталів розуміють учинення будь-яких дій власників «коштів незаконного походження» чи «фіктивних коштів» за рахунок емісії фінансових засобів, а також дії чи бездіяльності працівників фінансових установ, інших суб'єктів фінансово-господарських інститутів, реєстраційних та інших організацій, спрямованих на приховування джерел походження капіталу, тобто це складова частина процесу легалізації тінювого капіталу.

«Чорні» гроші використовуються переважно для виплати зарплат «у конвертах», дачі хабарів, цінних подарунків, сплати кримінальним структурам, придбання предметів розкоші та ін.

Щодо самих схем відмивання, то вони можуть бути виявлені під час проведення виїзних перевірок, оперативних заходів, аналізу звітності, дослідження фінансової операції та ін.

В Україні основний спосіб отримання «брудних» грошей – це ухилення від податків. Виділяють два напрями ухилення від сплати податків в державі.

Перший пов'язаний із кримінальною діяльністю або використанням таких незаконних методів приховування доходів, як: фабрикавання та завищення витрат, шахрайство і підробка документів, підкуп державних посадових осіб тощо.

Другий, легальний, базується на використанні лазівок у податковому законодавстві. З юридич-

ного погляду таке ухилення не є протиправним діянням. Скоріше це стосується недоліків чинного вітчизняного законодавства. Існує безліч легалізованих методів ухилення від податків:

- штучне збільшення витрат виробництва;
- прискорена амортизація;
- пільгове оподаткування приросту капіталу;
- використання знижок на вичерпання надр;
- вкладання коштів в облігації місцевих органів влади, а також у благодійні і довірчі фонди;
- розщеплення доходів і родинне партнерство;
- застосування ліберальних правил списання «безнадійних» боргів;
- сплата великих утримань працівникам системи опціону тощо.

Аналіз порушень у вітчизняній банківській сфері дає змогу виділити найбільш розповсюджені схеми ухилення від сплати податків:

- використання депозитних сертифікатів на пред'явника;
- зняття готівки через касу банку від імені фіктивного суб'єкта підприємницької діяльності;
- маніпуляція з векселями;
- використання рахунків типу «лоро» з метою купівлі валюти для «удаваного» нерезидента;
- неправомірне віднесення на витрати коштів, використаних на особисті потреби або неповернені кредити.

Схеми ухилення від податків стають більш складними, а отже, такими, що важче розкриваються. Умовно такі прийоми можна розбити на великі групи:

- операції, які повністю не відображаються у бухгалтерських документах;
- операції, які відображаються у бухгалтерії лише частково, завдяки чому створюється необлікована продукція;
- так звані псевдооперації, щодо яких укладаються фіктивні контракти.

Таким чином, «брудні» гроші тією чи іншою мірою можуть продукуватися практично в усіх сферах виробництва, оскільки поряд з явно протизаконними діями в них використовуються численні прийоми ухилення від податків [5].

Схемами ухилення від сплати податків є юридичні методи фальсифікації:

- удавані угоди (удавані трудові договори, договори купівлі-продажу, про надання послуг, про кредит, ліцензійні та орендні договори);
- фіктивні дії (маніпуляція з доходами, фальсифікація виробничих витрат, маніпуляція зі збитками та шкодою, маніпуляції з активами і пасивами).

Бухгалтерські методи фальсифікації [7]:

- заниження доходів за допомогою реалізації угод без оформлення рахунку (невиставлення рахунку, розписки, квитанції або іншого документа);
- фальсифікація контування шляхом створення фіктивних рахунків у власній бухгалтерії;

– фальсифікація контування шляхом ланцюгових бухгалтерських записів;

– системні помилки подвійної бухгалтерії (самочинне ведення підсумкового та інвентарного рахунків шляхом внесення свідомо викривлених записів у дебет і кредит).

Також актуальними проблемами сьогодення є навмисне доведення підприємств до банкрутства, фіктивне банкрутство та неправочинні дії у разі банкрутства, що в значенні специфічного правопорушення у сфері банкрутства (кримінального банкрутства) сформувалися в ХХ ст. Протиправні банкрутства є результатом злого наміру і навмисних дій із боку тих чи інших осіб. Метою реалізації шахрайських схем є відхід від сплати боргів або відстрочка термінів їх сплати, захоплення майна або зміна керівництва організації. Подібні схеми найчастіше реалізуються за допомогою операцій із майном підприємства та сумами його кредиторської заборгованості. Інформацію про схеми протиправних дій у разі банкрутства представлено в табл. 1.

Таблиця 1
Типи схем протиправних дій у разі банкрутства

Протиправне банкрутство	Ініціатори банкрутства	
	Зовнішні	Внутрішні
Навмисне доведення до банкрутства	зацікавленими особами для захоплення майна підприємства та перерозподілу власності	власниками підприємства для уникнення від погашення боргів і сплати податків
Фіктивне банкрутство	зацікавленими особами для зміни власників підприємства	власниками підприємства для отримання відстрочки платежів
Приховування банкрутства		власниками підприємства для отримання окремих вигід

Подібна характеристика банкрутства підкреслює значну соціальну небезпеку цього явища, тому що порушує такі важливі ринкові принципи, як добропорядність і заборона кримінальних форм поведінки в економічній діяльності.

Встановлені фінансові схеми дадуть змогу оцінити сукупність критеріїв фінансової діагностики умисного банкрутства. При цьому варто виходити з передумови, що неправочинні дії мають типовий характер, для них характерні стабільність і повторюваність.

Для забезпечення однозначності підходів до оцінки фінансово-господарського стану підприємств і виявлення ознак імовірності банкрутства Міністерством економіки України розроблені «Методичні рекомендації з виявлення ознак неплатоспроможності підприємств і ознак дій із

прихованого банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства» [4].

Методичними рекомендаціями передбачено такі заходи:

1. Оцінка підприємства з позиції неплатоспроможності та наявності ознак банкрутства.

2. Аналіз факторів, що призвели до неплатоспроможності, та визначення доцільності санації підприємства (аналіз основних засобів та інших необоротних активів, оцінка структури оборотних активів, аналіз власних оборотних коштів, аналіз стану дебіторської заборгованості, аналіз кредиторської заборгованості, аналіз прибутковості, аналіз трудових ресурсів, аналіз витрат виробництва, аналіз інвестицій та інновацій).

Основною складовою частиною експертизи протиправних банкрутств є фінансовий аналіз діяльності суб'єктів господарювання. У традиційному розумінні фінансовий аналіз прийнято розглядати як метод оцінки і прогнозування фінансового стану підприємства на основі бухгалтерської звітності та облікової інформації, під час реалізації якого переслідуються цілі ідентифікації змін у фінансовому стані в просторово-часовому розрізі та виявлення чинників, що викликали ці зміни.

Основні заходи протидії незаконним діям у сфері банкрутства:

1. Організаційні заходи:
– створення спеціалізованих державних органів;
– створення громадських організацій для протидії рейдерству;

– розроблення спеціальних методологічних рекомендацій для оцінки фіктивного банкрутства.

2. Заходи фінансового характеру:
– суворий фінансовий контроль виконання рішень;
– позаплановий аудит діяльності підприємств.
– інвентаризація власності боржника.

За наявними оцінками, майже третина всіх справ про банкрутства є замовними, тобто протизаконними, і найчастіше завершуються переділом власності. Сприяє практиці фіктивного банкрутства недосконалість правового законодавства у цьому питанні. Методи доведення сучасних підприємств до банкрутства різноманітні. Так, щоб довести підприємство до банкрутства, достатньо перевести на рахунок підприємства певну суму, яка йому не належить (навіть у тому разі, якщо підприємство поверне борг кредиторю, а той із цим не згоден). Одним із методів доведення до банкрутства є умисне створення або збільшення неплатоспроможності, що здійснюється шляхом розтрати (розбазарювання) боржником свого майна і майна, наданого йому іншими особами. Дуже серйозні наслідки для економіки має банкрутство містоутворюючих та бюджетонаповнюючих підприємств. Тут також можуть бути використані різні методи доведення до банкрутства, прикриті легальними, на перший погляд, мотивами [6].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, предметом легалізації насамперед є майно, отримане в результаті вчинення таких злочинів, як розкрадання, контрабанда, незаконне підприємництво і банківська діяльність, ухилення від сплати податків, корупційні дії та ін. Протидією цим процесам може бути впровадження таких заходів:

- запровадження чітких правил обміну іноземної валюти, обмеження використання готівки, посилення нагляду за офшорним сектором економіки;
- створення електронного архіву міжнародних грошових переказів;
- виявлення суб'єктів відмивання грошей;
- запровадження міжнародних стандартів бухгалтерського обліку та механізмів контролю над їх дотриманням;
- обмін інформацією між прокуратурами різних країн про людей і організації, що підозрюються у причетності до організованої злочинності та відмивання грошей, які мають кримінальне походження;
- блокування підозрілих банківських активів;
- судові прецеденти розгляду справ щодо відмивання грошей;
- проведення спеціальних наукових досліджень щодо відмивання грошей;
- пропагандистське забезпечення, спрямоване на значне скорочення тіньового бізнесу;
- прийняття відповідних міжнародних і національних нормативно-правових актів;
- укладання дво- і багатосторонніх угод (договорів) про правову допомогу в боротьбі з відмиванням «брудних» грошей;
- розроблення міжнародних програм протидії відмиванню грошей;
- прийняття відповідних документів міжнародними економічними, фінансовими, політичними і правоохоронними організаціями, економічними союзами;
- створення спеціальних міжнародних та національних правових і силових структур;
- запровадження зобов'язань щодо збирання і передачі спеціальної інформації компетентним органам;
- запровадження чітких правил обміну іноземної валюти;
- посилення нагляду за офшорним сектором економіки;
- дотримання окремими країнами міжнародних стандартів у сфері боротьби з відмиванням грошей;

– розширення програми навчання відповідних фахівців банківської сфери, правоохоронних органів тощо;

– публікація «чорного» списку країн, які потурають відмиванню грошей на своїй території.

Разом із тим розроблення та прийняття узгоджених процедур попередження окремих видів злочинів, боротьба з якими належить до міжнародних пріоритетів, може набути необхідного рівня ефективності лише за умови прийняття спеціальних міждержавних договорів боротьби зі злочинністю, що мають статус нормативного правового акта.

Не менш важливим є впровадження ефективної системи підготовки кваліфікованих фахівців, які володіють технологіями виявлення розслідування злочинів, пов'язаних із легалізацією (відмиванням) незаконних доходів, включаючи навички пошуку та ідентифікації коштів, розміщених в офшорних зонах.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Закон «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 14.10.2014 № 1702-VII.
2. Закон України «Про внесення змін до деяких законів України з питань запобігання використанню банків та інших фінансових установ з метою легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом» від 06.02.2003 № 485-IV.
3. Наказ Держфінмоніторингу від 25.12.2009 № 182 Типології легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом «Властивості та ознаки операцій, пов'язаних із відмиванням коштів шляхом зняття готівки. Тактичне дослідження та практичне розслідування».
4. Методичні рекомендації з виявлення ознак неплатоспроможності підприємств і ознак дій із прихованого банкрутства, фіктивного банкрутства чи доведення до банкрутства: Наказ Міністерства економіки України від 26.10.2010 № 1361, зі змінами та доповненнями.
5. Барановський О.І. Відмивання грошей: сутність та шляхи запобігання. Харків: Форт, 2003. 472 с.
6. Невмержицький Є.В. Правові проблеми боротьби з економічною злочинністю і корупцією: навч. посіб. К.: АПСВ, 2005. 415 с.
7. Непочатенко О.О. Фінанси підприємств: навч. посіб. К.: Центр навчальної літератури, 2013. 504 с.
8. Юридичні терміни. Тлумачний словник / В.Г. Гончаренко, П.П. Андрушко, Т.П. Базова та ін.; за ред. В.Г. Гончаренка; 2-е вид. К.: Либідь, 2004. С. 49.